

Hz. Hızır hayatta mıdır?



Risale-i Nur'un "İhtilafı Konuları Çözen Özgün Karakteri": Hz. Hızır'ın Hayatta Olup Olmaması Örneği

Kelime olarak "bağdaştırma" ya da "uzlaştırma" edebiyat, hukuk ve sosyoloji gibi disiplinlerde farklı anlamlarda kullanılsa da dinî terminolojide, bir yönüyle, başta ayet ve hadisler olmak üzere "metinlerde görülen farklılıkların çözüme kavuşturulması" şeklinde tanımlanabilir.

İlk bakışta ayetler arasında var gibi görünen ve; kıraat farklılıkları, ifadenin hakikat veya mecaz ifade edip etmemesi, müteşabihlik ve mücmellik, konu ve yer farklılığı gibi sebeplerden kaynaklanan ihtilaflar özel bir ilim dalı olarak gelişen "Müşkilü'l-Kur'an" ilmince işlenip değerlendirilmiştir. Aynı şekilde birbirine zıt gibi görünen makbul hadislerdeki farklılıkları inceleyip sonuca bağlamak üzere de "ihtilâfü'l-hadis" adıyla anılan bir ilim teşekkül etmiştir. Keza mesela fıkıh mezhepleri arasındaki ihtilafları ayrı bir dal olarak gelişen "ilm-i hilâf" ele alıp tahlil etmiştir.

Kur'an söz konusu olduğunda, birakalım ayetler arasında tenakuz bulunmasını, -tali konular ile mücmellik ve mufassallık gibi hususlar hariç- onun diğer semavi kitaplarla da kaynak aynı olduğu için her hangi bir çelişkinin olmadığı, olamayacağı muhakkaktır. Nitekim işaret ettiğimiz alanda kaleme alınan eserlerde, Kur'an ayetleri arasında hiçbir çelişkinin olmadığı çeşitli açıklama ve bağdaştırma yöntemleriyle ortaya konulmuştur. Aynı husus sıhhat şartına bağlı olarak hadisler için de söz konusu olmuştur. Ayet ve hadislere dayanıldığı veya gönderme yapıldığı halde dinî, siyasî, içtimaî vb. pek çok sebebe bağlı olarak ortaya çıkan ihtilaflar ise bir vakıa olarak devam etmiş, insanlar ya da toplumlar kendi gerçekliğine, eğilimine, çevresine bağlı olarak tercihler yapmışlardır.

Detaya ait konularda itikadî veya amelî mezhepler, meşrepler yahut fikrî ekoller arasında var olan ihtilaflar bir taraftan İslam kültürünün zenginliği olarak değerlendirilirken bir taraftan da -özellikle iman alt yapısı zayıf olan kimselerde- dine yönelik güven zaafına yol açmıştır. Bu bakımdan metinlerde veya dinî çevrelerde var olan farklılıkları yahut farklı anlayışları dinin temel bilgi kaynaklarına, aklı selime ve fitrat kanunlarına uygun şekilde değerlendirerek çözüme ulaştırmak özel önem arz eden bir konu olmuştur. Ancak şüphe yok ki bunu gerçekleştirebilmek Kur'an'a, kainata, sünnete ve insaniyete "küllî bakış" yapabilmeyi gerektirmektedir. İslam düşünce tarihine bakıldığında bu bakış, geniş ölçekte pek sınırlı sayıda alim tarafından yapabilmıştır.

Samimiyet içinde belirtilmelidir ki Said Nursi ve onun Kur'an'ın feyziyle telifi olan Risale-i Nur aynı zamanda bu özelliği haiz görünmektedir. Bakıldığında, Risale-i Nur din ilimleri-fen ilimleri, akıl-vahiy, kelâm-tasavvuf gibi ana alanlarında tahlil ve telif yaptığı gibi, mesela kader konusunda Matüridiyye-Eş'ariyye mezhepleri arasındaki farklılığı yahut "vahdet-i vücüt" ile "vahdet-i şühûd" meslekleri arasında ihtilafı veya "Hz. Ali'nin hilafeti hakkında nas bulunup bulunmadığı" konusunda Ehl-i sünnet ile Şia arasındaki farklı anlayışları tatminkâr şekilde tahlil ederek hakkaniyetli değerlendirmeler ortaya koymuştur.

Bu vesile ile bizim bu yazıda işaret etmek istediğimiz küçük bir örnek, doğrudan iman konusu olmamakla beraber dinî literatürde ve dinî muhitlerde, Hz. Hızır'ın (asm) hayatta olup olmadığına dair farklı anlayışlardır. Kur'an'da açıkça ismi geçmemekle beraber tefsirlerde Hz. Musa'nın "kendisine ilm-i ledûn" verilen kişi ile yaptığı yolculuğun anlatıldığı ayetlerdeki bilge şahsın Hz. Hızır olduğu zikrolunmaktadır. Hadis kaynaklarında ise gerek bu olayla gerekse onun başka özellikleriyle ilgili olarak bazı nakiller yer almaktadır. Mesela bunlardan birisinde ona Hızır isminin verilmesi şöyle ifade edilmektedir: "Hızır kuru bir yere oturup daha sonra oradan kalktığına orası yeşillenirdi"²

Ayet ve hadislerde çok açık beyan olmadığı için zaman içinde Hızır'ın adı ve kimliği, nebi mi yoksa veli mi olduğu, neler yaptığı, ne zaman yaşadığı, halen **hayatta** olup olmadığı gibi konularda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Hz. Hızır'ın halen sağ olup olmadığı en çok ihtilaf edilen hususlardan birisi olmuştur. Detaya ve ara kategorilere girmeksizin ifade etmek gerekirse, bu konuda; a) onun hayatta olmadığına, b) hayatta olduğunda dair iki temel görüş öne çıkmıştır.

a) Hz. Hızır hayatta değildir

Kur'an'da her canlının ölümü tadacağına belirten ayetler, bazı hadis nakillerindeki işaretler ve Allah'ın insana biçtiği ortalama ömrün miktarı gibi hususları dikkate alan birçok tefsir ve hadis alimi Hz. Hızır'ın vefat ettiğini ileri sürmüştür. Bunlar arasında Buhârî, İbnü'l-Cevzî, Süyûtî, İbn Teymiyye, Muhammed el-Münâvî gibi mühim alimler de bulunmaktadır. Bu konuda oldukça ısrarlı görünen İbnü'l-Cevzî eserinde "Hz. Hızır'ın hayatta olduğuna dair hiçbir sahih hadis yoktur" dedikten sonra şunları kaydetmektedir: "Birçok aklî ve naklî delil onun hayatta olmadığını göstermektedir. Kur'an ve sünnetteki deliller bu konuda önemli bir dayanak teşkil etmektedir; öte yandan muhakkik alimler arasında da icma bulunmaktadır."³ Bu anlayış bugün de İslam dünyasında ağırlıklı bir yere sahiptir.

b) Hz. Hızır halen hayattadır

Tasavvufî çevreler ve mutasavvif alimler genel olarak Hz. Hızır'ın özel bir şahsiyet olduğunu, insanlar için söz konusu olan "adetullah"ın onun hakkında istisna teşkil ettiğini, nitekim birçok velinin kendisiyle görüştüğüne dair menkıbeler nakledildiğini gerekçe göstererek onun **hayatta olduğunu** dile getirmektedir. Mesela tasavvuf istilahlarını kaleme alan Kâşânî şöyle demektedir: "Hz. Hızır Musa peygamber zamanında bulunmuş olup bugüne kadar hayatı devam etmektedir."⁴ Tasavvuf uzmanı Uludağ tasavvufun temel kaynaklarına atıfta bulunarak Hz. Hızır'la görüşen bazı tasavvuf büyüklerinden şöyle söz etmektedir: "İbrahim b. Edhem sahrada Hz. Hızır'ı görmüş, onun uyarısıyla züht yoluna girmiş ve kendisinden ism-i azamî öğrenmiştir. Bâyezîd-ı Bistâmî Hızır'la birlikte yürümüş; Bişr-i Hafî, Ma'rûf-ı Kerhî ve Feth el-Mevsilî gibi zatlar Hızır'la görüştiklerini söylemişlerdir. Keza İbn'l-Arabî Hızır'la görüşüp ondan hırka giymiş, Ahmed Yesevî'nin babası Şeyh İbrahim Hz. Hızır'la arkadaşlı yapmıştır."⁵

Görüldüğü gibi irfanî ve tasavvufî muhitler Hz. Hızır'ın hayatta olduğunu benimserken başta Selefler olmak üzere birçok müfessir ve hadis alimi onun hayatta olmadığını kabul etmektedir. Said Nursi'ye tam da böyle bir soru sorulmuştur: "Hz. Hızır (asm) hayatta mıdır? Hayatta ise niçin bazı mühim ulema hayatını kabul etmiyor?" O bu soruya "Evet hayattadır" veya "Hayır hayatta değildir" şeklinde cevap vermek yerine, her iki görüşü benimseyenlerin haklı olduğu cihete işaret ederek "bağdaştırmacı" bir tavır sergilemiştir: "Hayattadır. Fakat merâtib-i hayat beştir. O, ikinci mertebededir. Bu sebepten, bazı ulema hayatında şüphe etmişler. Birinci tabaka-i hayat: Bizim hayatımızdır ki, çok kayıtlarla mukayyettir. İkinci tabaka-i hayat: Hz. Hızır ve İlyas (asm)'ın hayatlarıdır ki, bir derece serbesttir. Yani, bir vakitte pek çok yerlerde bulunabilirler. Tevatür derecesinde, ehl-i şühud ve keşif olan evliyanın Hazret-i Hızır ile maceraları, bu tabaka-i hayatı tenvir ve ispat eder. Hattâ makamât-ı velâyette bir makam vardır ki, "makam-ı Hızır" tabir edilir. O makama gelen bir velî, Hızır'dan ders alır ve Hızır ile görüşür. Fakat bazen o makam sahibi, yanlış olarak ayn-ı Hızır telâkki olunur."⁶

Bu açıklama ile müellif Hz. Hızır'ın hayatta olmadığını ileri süren alimlerin "bizim yaşadığımız hayat mertebesini" dikkate aldıklarını, oysa beş çeşit hayat mertebesi olduğunu, diğerlerinin ise onunla görüştüğünü söyleyenlerin sayılarının İslamî epistemolojide bilgi kaynağı olarak kabul edilen "tevatür" derecesine ulaşmasını hesaba kattıklarını paylaşmaktadır. Bakıldığında burada çok hakkaniyetli bir "bağdaştırma" örneği görülmektedir. Böylece hem onun hayattarlığını kabul eden tefsir ve hadis alimlerine hem aksini söyleyen irfan ve tasavvuf alimlerine ihtiram gösterilmektedir. Bu suretle toplumun her iki kesime yönelik güveni korunmakta, ayrıca İslamî alt yapısı zayıf insanların farklı anlayışlar dolayısıyla zihni karışıklık içine girmeleri önlenmektedir.

Sonuç olarak Risale-i Nur'un, bu kısa yazıda temellendirilmiş olmamakla beraber, diğer özellikleri yanında ihtilafli konuları tarafsızlık duygusu içinde hareket etmeksizin, vahiy-sünnet-akl-ı selim ve adetullah hükümleri çerçevesinde tahlil ederek hakkaniyetli, problem çözücü, bağdaştırıcı bir yol izlediği görülmektedir.

Dipnotlar

1 Bk. Kehf 18/60-82.

2 Buhari, "Enbiya", 27.

3 Muhammed b. Ebî Bekir b. el-Cevzî, el-Menârü'l-münîf (nşr. Yahya b. Abdillâh), Cidde ts., s. 63 vd.

4 Abdürrezzâk el-Kâşânî, Mu'cemü İstilahâti's-sûfiyye (Kahire 1413/1992), s. 179.

5 Süleyman Uludağ, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XVII, 410.

6 Said Nursi, Mektubat (İstanbul 2020, YAN), s. 5.